Měrko Šołta-Scholze

Přičiny za wutworjenje hornjoserbskeje byrgarskeje hudźbneje kultury a jeje róla jako ćěrjaca móc šěrokeje serbskeje kulturneje emancipacije

Serbske spěwanske swjedźenje běchu přez poł lětstotka (nimo ludowych zhromadźiznow 1848/49) jenička centralne hornjoserbske kulturne zarjadowanja a zdobom narodno-politiske demonstracije. Wone běchu zakład a přikład za wšě pozdźiše swjedźenje. Kak je k nim dóšło, što běchu přičiny jich nastaća a wuwića?

1. Dozynki serbskeje ludohudźbneje kultury

Najprjedy je njewobeńdźomne, sej wuwědomić wšědnu hudźbnu kulturu w serbskej Hornjej Łužicy na spočatku 19. lětstotka. Serbski kulturny wobswět poča so w tutym času razantnje přeměnjeć. Jako prěnje potrjechi to serbske ewangelske wosady wokoło Budyšina. W sewjerowuchodnych holanskich wsach kaž tež w katolskich wosadach dominowaše ludowa kultura we wšědnym žiwjenju wo tójšto dlěje. Kulturny přewrót da so dosć jasnje sćěhować. Nimo hospodarskich, prawniskich a kubłanskich změnow běchu to wosebje hudźbne zwučenosće, kotrež so tu spěšnje powšitkownemu wuwiću susodnych městow přiměrjachu. W tutej nastawacej, nowej hudźbnej kulturje wotpołožichu so jako prěnje stare, serbske wosebitosće a přiwza so hudźba – instrumenty, wašnje hudźenja, reje, swjećenje atd. – z kultury města a po europskej modźe. Poslednje naspomnjenje serbskeje ludoweje hudźby za Budyski ewangelski kraj jewi so 1820. Tehdom pisachu ze służby pušćeni němscy wojerscy hudźbnicy, kotřiž so z měšćanskim hudźbnikom Richterom nastupajo jeho „Ius prohibendi" wadźachu: „[dieser] wäre für den Herrn Stadtmusicus von keinem Nutzen, da alle Bewohner der Stadtmitleidenden Dörfer Wenden sind, die sich nur bei der ganz nationellen, wendischen Musik gefallen, und denen weder der Stadtmusicus noch wir genügen könnten."[1]

2. Pišćele w serbskich cyrkwjach

Jako přichodne měło so na prašenje wotmołwić, kajke bě położenje w cyrkwi, kotraž serbski lud kóždu njedźelu a swjaty dźeń hudźbnje wowliwowaše. Bě to takrjec hudźbne kubłanje za słuch a harmoniske začuće. Tuž je ważne znać, hdy su so pišćele do cyrkwjow zatwarili. Nimale jeničke žórło je tu „Sachsens Kirchen-Galerie", hdźež pak njejsu pruske wosady Hornjeje Łužicy wobkedźbowane. Matthaei pisa 1721 w předsłowje swojeje gramatiki, zo je tutu mjez druhim napisał, „weil die Herren Collatores in Unser Ober-Lausitz sich lassen angelegen seyn ihre Kirchen mit Orgeln zuversehen, und noch wenig Subjecta giebet, so zugleich der wendischen Sprache und Intrumental-

[1] Jan Raupp, Sorbische Volksmusikanten und Volksmusikinstrumente, Bautzen 1963, str. 74

Music kundig seyn".[2] Też z rozprawow Tydźenskich Nowin móżemy hišće to a tamne zhonić. Na tutym zakładże hodźi so zwěsćić, zo měješe wjetši dźěl serbskich ewangelskich wosadow swoje pišćele hižo dawno do 1800. Położenje holanskich wosadow je wo tójšto skromniše, na čož rozprawa w Tydźenskej Nowinje pokazuje: „W Jablonzu je zyrkwinska Wosada 500 Toler na Byrgljekupenje ... wudawa ... Byrglje, te ßu kraßna Wjez we kóždej Zyrkwi; pschetož schto móhło ŕeńsche bycz, hacż to; hdyż nasch Spjew ... Byrglow Hłóß pschewodżuje. Teho dla myßli też Slepjanska Wosada kutnje na to, kak by ßebi skeŕe ljepe Byrglje wobstaracż móhła."[3] Hišće jasnišo to farar Mjerwa z Hóznicy wopisuje: „Bis zum Jahre 1738 mußte der Gesang beim Gottesdienste zu Petershain, wie noch jetzt in Nochten, Schleiffe und anderen Kirchen, ohne Orgelbegleitung geleitet werden."[4] Pišćele so najprjedy zawěsće hłownje jako instrument přewodźenja a k polěpšenju dobreho „spěwanja" zasadźowachu. Hakle pozdźišo służachu też k pozběhnjenju božich służbow.

Wo tym też wobrazniwje swědči přichodna rozprawa. Tuta da nam nimo toho awtentiski dohlad do wukubłanja wučerjow-kantorow a jich hudźbno-estetiskich nahladow. „Pschezo ßym ßo nadżał, so ßerbski lud, hdyż tak sa ßwoje prawo pschi wobßadżenju zyrkwjow a schulow wojuje, hižom do prjedka pokasa, so je srały, w tej wjezy pschistojne ßłowo ryczecż. Ja dyrbju ßo pak, bohu żel, psches shonenje skoro pschepokazacż, so ßym ßo molił ... Pschi jenej, kónz sańdżeneho ljeta w jenej ßerbskej woßadźi (To drje je ßnadż w Porschizach było? Redakcyja.) wotdżeržanej prusy, hdżež mjejesche ßo zyrkwinsko-schulske mjesto s nowa wobßadżicż, mjenjachu tamni ludźjo, so drje tón jedyn wot tych, kiž pruhu wotpołożili bjechu, żadyn prawy hraczk na gjerlach (byrglach) neje, dokelž bje najpredy s jenym porstom sapočżał, a potom hakhlej s druhim, kaž posdźischo s tseczim a se schtwórtym, hacż bje ta wjez napośledk do rjada pschischła a klinczała. K srosemenju teho nech ßłuži, so tón ßamy jenu fugu hrajesche. Schto to je, je temu wjedomne, kiž hudźbu (musiku) snaje. Tym, kiž ßebi tak ryczachu, móżu jenož prajicż, so je to to najkraßnische, schtož jedyn na gjerlach ßłyschecż dacż móże. – Fuga wschak ßo neda hinak hracż, hacż so sa tym hłoßom, kiž sapočżnje, te druhe po rjadu dżeja, hacż potom wschje hromadżje w tych pischcżelach mozy a ßłaboszje, a we wschelakich pschemjenenjach bes ßobu bohu dżak aby khwalbu aby próstwu a t.d., kotraż w khjerluschu leži, prjódkneßu, a tym shromadżenym k wutrobi wedu ... Pschetož teho dla ßo gjerlje pschi kemschach nehraja, so bychu haru scżjeriłe, tak so tym shromadżenym wuschi sastupitej a njehdże hischcżen na dompuczu aby zyły dżeń klinczitej. – Kak teho dla tón, kiž hraje, sapočżne, hač s jenym porstom aby s dwjemaj, aby s wjazymi, hacż s małuschkom, hacż s prawej aby s ljewej nohu, hacż se wschjemu dżeßaczimi porstami a hischcże ßobu s tymaj nohomaj, psches to ßo satraschicż nedaj; tón, kiž hraje, hižom wje, czoho dla tak czini. Wele bóle hladaj na to, s kajkej wuschiknoszju ßo hraje, a kak te pischcżelje k wutrobi rycża, – potom budżesch też rosomnischo ryczecż. S zyła nesabudź, so je ljepe, w jenej wjezy, kiž nerozemisch, ßo wschjech ßłowow sdżeržecż, hacż ßebi k hanibi ryczecż."[5] Tak daloko prěnje hudźbne kubłanje w Tydźenskich Nowinach.

---

[2] Georgius Matthaei, Wendische Grammatica, Budissin 1721, Hrsg. von R. Olesch, Köln-Wien 1981

[3] Tydźenska Nowina (6.4.1844) čo. 14; wot 1849 Tydźenske Nowiny, naslědnje TN

[4] Johannes Mörbe, Orts-Chronik von Petershain, Rothenburg O./L. 1844, str. 32

[5] W. W., Hudźbnikowy poruk a powucżenje, w: TN (4.5.1850) čo. 18

3. Pozawnowe chóry w serbskich wosadach

Dalše fundamentalne změny dotalnych cyrkwinsko-hudźbnych zwučenosćow stachu so po napoleonskich wójnach. Wot 1817, třistalětneho jubileja reformacije, poča so w ewangelskich wosadach Budyskeho kraja přesadźić nowa forma cyrkwinskeje hudźby – pozawnowe chóry. Jako prěnje namakamy powěsće wo tajkich za Budestecy: „Zum Reformationsfeste wurde ein Chor Posaunen und mehrere musikalische Instrumente, später sogar ein Paar Pauken angeschafft."[6] Podobne płaći za Ketličansku wosadu. W přichodnych lětach sćěhuja Bart, Huska, Kózło, Malešecy, Mały Wjelkow, Wjelećin, Wóslink a Budyska Michałska wosada. Wuwzate z toho zažneho wuwića su wšelake holanske wosady (też mało informacijow dla), hačrunjež namakamy na př. za Krjebju poměrnje zažnu rozprawu: „Lonsche Ljeto poča w Krebi njechtó wot teho ryčzecż, so by tola prawje duschnje było, hdy bychu ßo pschi kemschazym Spjewanju też Posawny – wulke moßasne Truby – nałożili ... Knes Duchomny a Knes Wučžer počeschtaj ßo dale staracż ... počzachu we zyłej Woßadźi składowacż ... na schtyrzyczi Toler. Sa to kupichu Dreždźanach Dźjelbu dobrych Posawnow ... bjechu ßo też njekotsi młodźi Muszy k Nawuknenju dobreho Spjewanja sjenoczili. Woni najachu ßebi k temu Wučžerja a dokelž też czi, kiž s tymi Posawnami trubicż wuknichu, Wučžerja mjecż dyrbjachu ... da wobsankny Krebjanska Woßada, so by ßo hischcże jun Krócż składowało. Knejstwo dasche 10 Toler a kóždy Trubeŕ 1 Toler – Truberjow je pak dżeßacż ..."[7] Hač do 1850 měješe skoro kóžda serbska ewangelska wosada pozawnowy chór, kotryž nimo wuhotowanjow božich służbow też k druhim swjatočnym wobrjadam służeše – wosebje husto jewi so w rozprawach wo šulskich swjedźenjach. Hudźba za pozawnowe chóry njebě pak hižo ludowa, ale bě do wjacehłósneje sadźby stajena, komponowana. Najpozdźišo z nowymi instrumentami a nowej hudźbu zhubi so stary ludowy herc a přez njeho pěstowana ludowa hudźbna kultura.

Wočiwidnje čujachu so nowo nastawace pozawnowe chóry w tradiciji něhdyšich „Stadtpfeiferow", wo čimž njeswědči jenož skoro stereotypne wuzběhowanje instrumentarija, ale też (hłowny?) dźěł jich repertoira.[8] To so też potwjerdźi na zakładze někotrych zjawnych dźakprajenjow při nastaću tutych chórow, na př. z Huski: „... erwähne ich ... dankbar die Verdienste derjenigen hiesigen Gemeindeglieder, welche in sehr kurzer Zeit das Blasen dieser Instrumente erlernten, sowie des Herrn Musikus Kruschwitz in Budissin, der sie darin unterrichtete ... Gaußig, den 21. May 1818. Johann Domaschke, Pastor."[9] Při wosebitych róčnicach přewza so samo wašnje hudźenja (duća) z wěže. Stajne skedźbnjenje na „trompety, pozawny a pawki" mamy też tak rozumić, zo bě tutón instrumentarij do toho priwileg knjezow a městow a za hudźbu na wsy zakazany.[10]

---

[6] Die Oberlausitz als besondere Abtheilung von Sachsens Kirchen-Galerie, Lief. 23, str. 89, wokoło 1838

[7] TN (13.5.1843) čo. 19

[8] „Der von Luther geschaffene deutsche evangelische Choral, die erste musikalische Frucht der Reformation, bildet die Literatur der Turmmusik", w: Herbert Biehle, Die Entwicklung des Musiklebens von Bautzen, Bautzen 1923, str. 133

[9] Budissinische Nachrichten (23.5.1818) čo. 21; wot 1828 Budissiner Nachrichten, naslědnje BN

[10] Hlej zakaz sakskeho kurwjercha Jurja II., zo nimaja so na burskich kwasach, při křćiznach, kermušach atd. žane trompety, pozawny a pawki wužiwać, w: Herbert Biehle, Die Entwicklung des Musiklebens ..., str. 108

Wo katolskej cyrkwinskej hudźbje we Łužicy je dotal mało znate. Pišćele so powšitkownje pozdźišo hač w ewangelskich wosadach zatwarichu,[11] tak zo móžemy za to měć, zo hišće dołho bóle ludowe wašnje spěwanja knježeše, snadź samo dwu- abo wjacehłósne, kaž to też rozprawa z klóštra Marijineje Hwězdy wuzběhny: „Kaž běch hižon ... swóschaw ... so w klóžterskej czérkwi najhubeńscho be wschěmi serbskimi wosadami spěwe, tak je też woprawdże namakach. Wosadne spěwańo bě jara hubene. Najwetsche hubenstwo zda so mi to bócź, zo tam wosada ... za so žane piżczele nima ...“[12] Při wuzběhnjenju „hubjeneho spěwanja“ rozprawjer zawěšće reflektuje charakteristiki ludoweho spěwanja – melismy, glisandi, „njetrjebawše“ přestawki, kaž je w powostankach hišće dźensa w procesionach a pola křižerjow nadeńdźemy, a snadź też formy wjacehłósnosće, kotrež móžemy w cyrkwjach někotrych zanjesenych wosadow wuchodneje Pólskeje abo Słowakskeje dožiwić. Tute w Serbach do zatwara pišćelow zawěšće wšudźe normalne wašnje „ludoweho“ spěwanja w cyrkwi zhubi so po zatwarje pišćelow a wučenju „dobreho spěwanja“ w šulach we wjetšinje serbskich wosadow hač dosrjedź 19. lětstotka. Posudźowanje jako „jara hubjene“ ma so tuž w zmysle čisteho, wučeneho spěwanja zrozumić. Za katolske wosady hodźa so pišćele do 1800 za Chróšćicy, Radwor, Róžant, Kulow a Budyšin dokumentować. Při tym rěka za Budysku serbsku cyrkej: „... soll am 9. Mai 1695 in aller Frühe, durch des Stadtpfeifers Petzel seine ‚Lehrjungen‘ und zwei ‚Handlanger‘ die Orgel aus der Liebfrauenkirche in die gegenüberliegende protestantische Marien-Marthenkirche gebracht worden sein.“[13] Dale chronika jenož rozprawja, zo su tam 1839 „nowe pišćele“ stajili. Wosebitosć twori Kulow. Tute de facto serbske městačko měješe hižo zdawna zdźěla měšćansku hudźbnu kulturu, wosebje w cyrkwi, na čož eksistowace fundacije za spěwarjow a hudźbnikow pokazuja. A wosebje so też na Budyskim tachantstwje bože mšě swjatočnišo wobrubjachu. Wo tym swědči nimo rědkich informacijow na př. „Missa Budissinensis“ Johanna Christopha Kriedela[14], wěnowana tachantej Měrćinej Justej z Friedenfelsa.

4. Wuwiće byrgarskeho kulturneho a hudźbneho žiwjenja Budyšina a jeho wliw na wokolinu

Paralelnje k horjeka naspomnjenemu wuwiću a w jeho spočatkach hižo lětdźasatki prjedy přeměni so też hudźbne žiwjenje města a jeho wokoliny. Z kónca 18. lětstotka bě so w Budyšinje zadomiło, koncerty za płaćacy publikum přewjesć. Běchu to oratorije a kantaty tachantskich kantorow, solistiske a instrumentalne koncerty kaž też uwertiry a spěwne čisła woblubowanych operow. Tute wuwjedźechu so na žurlach Złoteho jehnjeća, Złoteje winoweje kiće, Třělnišća, w dźiwadle a w Grünwaldtowej zahrodźe. Tajke koncertowanje so ze spočatka 19. lětstotka też na wokolne wsy wupřestrě. W přiběracej měrje wotměwachu so w Budyšinje a jeho wokolinje nětko lětnje koncerty w zahrodach wšelakich korčmow a hosćencow. Tu móžeše hudźbnje zajimowany abo też jenož wćipny wot kromy ležownosće abo při płoće najnowše wudźělki z operow, walčiki a druhe módne reje słyšeć, ale też koncertam a sinfonijam sćěhować. Wustupowachu

---

[11] Hlej J. Łušćanski, Lětopis C 16 (1973), str. 85, kotryž wšě wotpiski Waldoweje choraloweje knihi po lěće 1800 datěruje

[12] Std. Michalowič, Z Klóžtera, w: Jutnička 3 (1850) čo. 40

[13] Richard Reymann, Geschichte der Stadt Bautzen, Bautzen 1902, str. 293

[14] 1672–1733, rodźeneho w Rumburku

chóry, solisća a orchestry – měšćanski hudźbnik (Stadt-Musicus) ze swojim orchestrom a orchester Budyskeho wojerskeho połka abo jeho dźěle. Jako koncertne srjedźišća nadeńdźemy nětko hosćency w Nadźanecach, Třělanach, Hrubjelčicach, Dobruši, Přiwšecach, Hornjej Kinje, Ćichońcy, ale też we Wósporku, Rakecach, Njeswačidle a dr. „Auf den Montag, den 26. Mai, soll, wenn es die Witterung erlaubt, das erste Conzert bei mir gehalten werden, wozu ich ganz gehorsamst einlade. Jäger in Strehla."[15] Wopyt koncertow njebě reglementěrowany, to rěka, njebě jenož wěstym ludźom přistupny. „Einem hochzuverehrenden Publicum mache ergebenst bekannt, daß die gewöhnlichen Conzerts auf der Tabagie zu Preischwitz auf den Sonntag, als den 13ten dieses, wie auch alle Sonntage fort, gegeben werden; bemerke auch hiermit, daß ein jeder reelle Gast freien Zutritt haben und mir stets willkommen seyn wird. Für gute Getränke und Bewirthung werde ich sorgen. Carl Paul."[16] Zastupny pjenjez bě poměrnje niski, přerěznje jedyn najgroš, pozdźišo też dwaj, ale też po swójskim dobrozdaću. Běchu pak też koncerty bjez zastupneho popłatka (hlej deleka). Na rozdźěl k tomu běchu wosebite koncerty w dźiwadle abo opery wo někotre razy dróše. Koncerty w zahrodach wotměwachu so wot srjedź apryla hač do srjedź septembra, druhdy dlěje. Ale też w zymskich měsacach přewjedźechu so, hdźež běše kmana žurla, też na wsy tajke zarjadowanja. „Es wird einem hochverehrten Publikum ergebenst bekannt gemacht, daß auf der Fabrik den zweiten und dritten Feiertag vollstimmiges Conzert gegeben ... Carl Curt."[17]

W třicetych lětach zhonimy něšto wjace wo repertoirje tajkich koncertow w korčmarskich zahrodach wokolnych wsow. Předstajachu so sinfonije (mj. dr. Beethoven, Kalliwoda, Mozart, Ries), uwertiry z operow (mj. dr. Auber, Grisar, Marschner, Mehul, Meyerbeer, Rossini, Weber, 1847 samo Wagner), koncerty za wšelake instrumenty a orchester, arie, duety a chóry z operow (na př. Bellini, Paer, Rossini, Lortzing, Mozart, Meyerbeer, Saldoni, C. Kreutzer), ale też lóše kuski kaž walčiki[18] abo „wojerska hudźba". Za serbske kulturne stawizny je zawěsće zajimawe, tu też „prominentnych" zarjadowarjow nadeńć. Tak anonsuje nan serbskeho rěčespytnika Kř. B. Pfula hižo prěni raz 1826 koncerta dla. W lěće 1841 so nam też koncept tajkich koncertow zdźěli: „Concert-Anzeige für Freunde gediegener Musik. Die ... vom Herrn Stadtvorwerksbesitzer Pfuhl angekündigten Concerte in Preuschwitz finden für jetzt noch jeden Sonntag in dem neu decorirten, akustischen Saale daselbst statt, und beginnen stets – von dem gesammten Musikcorps ausgeführt und unter der Leitung des Unterzeichneten – mit einer Sinfonie von Beethoven, Mozart oder Ries. Die übrigen vorzutragenden Stücke – größtentheils in classischen Werken bestehend – besagt ein besonderer Zettel am Orte der Aufführung. Der Anfang ist prächis 3 Uhr, das Ende um halb 7 Uhr, und der Eintrittspreis a Person nach Belieben ... Musikdirector E. Bochmann."[19] Ważnej stej też šěrokosć a aktualnosć poskićeneho hudźbneho repertoirea. Tu hodźi so zwěsćić, zo poskićowaše Budyske hudźbne žiwjenje znajmjeńša hač do druheje połojcy 19. lětstotka stajnje aktualnu hudźbnu literaturu. Pola repertoirea dźiwadła zależeše to mj. dr. na tym, zo njeměješe dźiwadło hišće kruty ansambl, ale bu wot wšelakich „dźiwadłowych kompanijow" zastarane. Tute pak mějachu, nimo powšitkownje woblubowanych, často najnowše a

---

[15] BN (24.5.1823) čo. 21
[16] BN (12.7.1823) čo. 28
[17] BN (24.12.1825) čo. 51
[18] Großes Wiener Potpourri mit Feuerwerk und Kanonenschüssen von Lanner, w: BN (19.8.1837) čo. 66
[19] BN (17.4.1841) čo. 31

„moderne" kruchi w swojim repertoirje. Jako přikład njech służi operowy repertoire programow z lět 1837–1842:
1837: Adam: Der Postillon von Lonjumeau; Auber: Der Maurer und Schlosser; Bellini: Romeo und Julia; Boieldieu: Die weiße Dame; Gläser: Des Adlers Horst; Mehul: Joseph oder Jacob und seine Söhne; Müller: Herr Rochus Pumpernickel; Weber: Der Freischütz; N. N.: Der reisende Student; 1838: Adam: Der Postillon von Lonjumeau; Auber: Fra Diavolo; Bellini: Norma; Herold: Zampa oder Die Marmorbraut; Isouard: Das Aschenbrödel; Marschner: Hans Heiling; Mozart: Don Juan; Die Zauberflöte; 1839: Kauer: Das Donauweibchen; Mehul: Der Schatzgräber, kom. Operette; Weber: Der Freischütz; N. N.: Die Teufelsmühle am Wiener Berge, Zauberoper; Der Alpenkönig und der Menschenfeind; 1841: Auber: Der Maurer und Schlosser; Eule: Der Unsichtbare; Herold: Zampa oder Die Marmorbraut; Lortzing: Zar und Zimmermann („Montag, den 3. Jan., auf allgemeines Verlangen zum siebenten Male"[20]); Mozart: Don Juan; Die Zauberflöte; Weber: Der Freischütz; 1842: Adam: Der Brauer von Preston; Auber: Die Stumme von Portici; Gustav oder Der Maskenball; Fra Diavolo; Bellini: La Straniera; Die Nachtwandlerin; Boieldieu: Die weiße Dame; Johann von Paris; Donizetti: Die Tochter des Regiments; Herold: Zampa oder Die Marmorbraut; Isouard: Das Aschenbrödel; Lortzing: Zar und Zimmermann; Hans Sachs; Mehul: Joseph oder Jacob und seine Söhne; Mozart: Die Zauberflöte; Don Juan; Rossini: Der Barbier von Sevilla; Weber: Der Freischütz; N. N.: Das Collegium polemiticum; Der Liebestrank.

Kaž hižo horjeka wuwjedźene, njewobmjezowaše so žiwjenska a hudźbna kultura města jenož na město, ale wobwliwowaše tež w stupacej měrje a masiwnje wokolne wsy. To so pokaza tež w mjenowanych nowinach. Přełam w žiwjenskej kulturje da so w serbskej wsy, tu najprjedy zaso w serbskich lutherskich wosadach wokoło Budyšina, wot spočatka dwacetych lět 19. lětstotka sćěhować. To njepokaza so jenož w přeměnje cyrkwinskeje hudźby, ale tež na př. we wjetšej mobiliće. Nic jenož Němcy čitachu tute nowiny, ale tež Serbja wšelakich worštow, štož dopokazuja nimo někotrych serbskich tež wobsahi a adresaća mnohich němskich nawěškow. Namakamy w přiběracej měrje anonsy wo předani ležownosćow, kubłow, žiwnosćow atd. W łěću kopja so inseraty korčmarjow ze wsow (lědma pak z katolskich, resp. tam hakle ze srjedź štyrcetych lět sem) hač do wokolnosće 20 km wokoło Budyšina, kotřiž přeprošuja na „šajbu třělenje", „kokota łapjenje", napřemoběh holcow, skakanje w měchach a druhe zawjeselenja z wupisanymi mytami. Hdys a hdys pytaja w měsće wučomnikow, wot kotrychž so wuraznje wobknježenje serbšćiny žada. Dwuréčne inseraty so tež někotre razy wob lěto wozjewjachu, druhdy samo jednoréčne serbske.[21] Zda so, zo bu tu hižo přiběracy dźěl serbskeje ludnosće dwuréčny. Na to njepokazuja jenož inseraty w němskej nowinje – k čemu měli je tam stajić, hdyž njeměli tež prawidłowne serbske čitarstwo, kotrež mj. dr. na zabawy do wokolnych wjesnych korčmow proša?[22] Na wěstu, druhdy samo

[20] BN (31.12.1841) čo. 105

[21] „Tymßamym, kotsiż Banty pola me barbicż dadża, budże kwedżenju cżinene, so njetk pola Schulerskich Rotow No. 214. po jenym Skodżi bydlu. Christiana Leonhardtowa", w: BN (30.10.1824) čo. 44

[22] „... die lausitzer Slawen ... denn ob sie gleich unter sich ... nur ‚serski' sprechen, so sind doch bereits jetzt schon die Meisten im Stande, sich mit einem Deutschen verständlich zu machen. Besonders ist das mit den sächsischen Unterthanen der Fall, welche auf einer viel höheren Bildungsstufe stehen als die preußischen, und von den nicht wenige deutsche Bücher lesen", w: Der Erzähler an der Spree 2 (1843) čo. 1

„nanuzowanu" dwuréčnosć pokazuja też wšelake rozprawy tuteho časa, kotrež dokumentuja dwuréčne bože służby w serbskich ewangelskich wosadach.[23]

5. Prěnje chórowe wudebjenja serbskich božich służbow

Dalše ważne měritko přeměny kulturnych zwučenosćow je zawjedźenje chóroweho spěwanja do božich służbow. Chórowe spěwanje tutoho časa běše stajnje wumělske spěwanje a spěwanje komponowaneje hudźbneje literatury. Je tohodla ważne wědźeć, što běchu spěwarjo, kajke mějachu wukubłanje, kajku spěwnu literaturu wužiwachu. Prěnje pokazki na serbski chór a literaturu nadeńdźemy w Njezdašecach.[24] Přichodne informacije pochadźeja z rozprawow wšelakich swjedźenjow w cyrkwjach. Tute chóry běchu skerje přileżnostneho razu a w sylnosći wokoło 20 muži, skerje mjenje. Wone buchu tworjene přez wokolnych wučerjow: „... ein Männerchor, durch den Zusammentritt bereitwilliger Sänger aus der Umgegend gebildet, unterstützte die Ausführung der Liturgie und trug einige passende Kirchentonstücke vor."[25]

Jako poča so nowa byrgarska hudźbna kultura we łužiskich wsach zadomjeć, spokojichu so najprjedy serbscy wučerjo – woni běchu w měsće kubłani a tuta kultura njeběše jim jenož znata, ale bě też jich kultura – z tym, zo wobrubjachu na wulkich swjedźenjach božu służbu z chórowym spěwom. Spěwachu tam ze studija na Krajnostawskim seminaru znatu hudźbnu literaturu, też w serbskim přełožku. W Tydźenskej Nowinje počachu přileżnostnje wo wudebjenju kemšow rozprawjeć. Tak na př., zo „... dżeržesche Knes Duchomny Seiler Liturgiju, pschi kotrejž czi pschitomni Wučerjo wsche liturgiske Wotmołwenja schtyrihłóßnje spjewachu ..."[26] abo „Żadny ßwedźeń ßweczachmy ... mißionski ßwedźeń ... W 10. hodźini dopołnja sapocża ßo ßerbska boża ßłużba ... jako bjechu ... 15 wucżerjo na byrgliskim khori mjesta namakali ... Po prjedowanju saneßechu wucżerjo 23. psalm po hudźbi B. Kleina, a wuspjewachu jón s wulkej wustojnoszju ... Po dokonjanej ßerbskej božej ßłużbi sapocża ßo bórzy njemska ... Po prjedowanju spjewachu wucżerjo 8. psalm po hudźbi Schnabela s wubernej mozu."[27] Wobhladamy-li sej twórby, kotrež so při tajkich přileżnosćach najčasćišo mjenuja, da so jewi stajnje zaso mjeno Bergt. To je bjez dźiwa, dokelž je wón też wosebje za potrjeby hornjołużiskich ewangelskich wosadow, ale też za Krajnostawski seminar tworił. Tak mějachu wučerjo hižo kruty repertoire, kotryž běchu sebi za čas studijow w Budyšinje přiswojili.[28]

---

[23] TN (4.7.1846) čo. 27: „Ssami Duchomni, kiž ßu hacż dotal smjeschanu božu Ssłużbu mjeli, dżerża tajkihlej Czink sa Robocżanstwo a pytaja teho dla njemsku a ßersku božu Ssłużbu dżjelicż."

[24] Hlej hłósny zešiwk z Njezdašec, Serbski kulturny archiw MZb XX, 19D

[25] BN (4.11.1837) čo. 88 – z Barta

[26] Mißionski Sswjedźeń w Łasu, w: TN (7.6.1845) čo. 23 – potajkim hišće do 1. serbskeho spěwanskeho swjedźenja

[27] S delneho Wujesda, w: TN (6.9.1851) čo. 36

[28] „Bergt ... ernannte ... 1817 ... die betreffende Collaturbehörde zum Lehrer der theoretischen und praktischen Musik an unsrer Anstalt, hier bei 6 Stunden in der Woche ... er ... componirte für seine Zöglinge, auch für das hiesige Gymnasialchor ... eine Menge Motetten, Hymnen, Männerchöre, in Folge vielfacher Aufforderung auch Kirchenmusiken für die Chöre in kleinen Städten und Landgemeinden ...", w: Johann Gottlieb Wilhelm Leuner, Das Landständische Lehrerseminar zu Bautzen, Bautzen 1867, str. 32

W nowembru lěta 1848 přeprošuje Bělochołmčanski wučer Šołta swojich kolegow: „Dwazyty Dżeń Novembra Popołnju dyrbi pschi Rowi saßłužbneho neboho Kn. Wučžerja Ssmolerja w Łasu ßmertna Motetta: ‚Sterben führt zum Leben' a t. d. wot A. Bergta spjewana bycż. – Knežja Wučžerjo ßo lubosnje pscheproscha, tutemu dostojnemu Wučžerej a Pschecżelej psches skutkowaze Dżjelbracżje na tajkim Spjewanju ßwoju Czesż wopokasacż a ßo k temu dobrowolnje hižom Dopołnja skhadżowacż."[29] Wšě tute informacije pokazuja na to, zo su chóry skerje přileżnostneho razu a zo wobsteja přewažnje z wučerjow. Přitym njejstej hišće wujasnjenej róla chóroweho spěwnika z Njezdašec (hlej horjeka) a slědowace přeprošenje na duchowny koncert přez Kotečanskeho wučerja Michałka: „Unterzeichneter beabsichtiget am 20. Mai, Nachmittags 4 Uhr, in der Kirche zu Kotitz – zur Erweiterung des hiesigen Positiv's – eine Männergesang-Aufführung unter gütiger Mitwirkung v. 50 bis 60 Sängern zu veranstalten. Es ergeht daher an alle Freunde des Kirchengesanges hiermit die ergebenste Bitte: durch zahlreichen Zuspruch den beabsichtigten Zweck bestens fördern zu helfen. Billets zu 4 gr. und Textbücher zu 1 gr. sind vom 16. an, wie auch am Tage der Aufführung, nur in meiner Wohnung zu haben. J. T. Michalk, Schullehrer."[30] Tute mnóstwo spěwarjow móże pak so też (a skerje) poćahować na mjeztym hižo nastate muske chórowe zjednoćenstwa němskich wsow mjez Lubijom a Žitawu. Je předstajomne, zo je sej Michałk spěwarjow z tamnišich stronow přeprosył. Koncerty k wšelakim přileżnosćam so z tutych kónčin ze srjedź třicetych lět anonsuja.

6. Krajnostawski seminar jako najwjetše kubłanišćo hornjoserbskeje inteligency a jeje hudźbne kubłanje

Hudźbne kubłanje Budyskich seminaristow bě wobšěrne a wysokeje kwality. Na to njepokazuje jenož ličba hodźinow, ale to da so też zwěsćić na zakładże kubłanskich materialijow, cilow a wobšěrneje hudźbneje literatury, kotruž měješe student přestudować a sej přiswojić. „Von 266 Lehrstunden, die 1872–73 in der Anstalt ertheilt wurden, kamen 65, von 276 Stunden des laufenden Jahres 67 dem Musikunterrichte zugute, und so ist's immer gewesen."[31] Tute wuprajenje pokazuje jasnje na wulku ważnosć, kotraž so na hudźbne kubłanje přichodnych wučerjow kładźeše. Krajnostawski wučerski seminar běše znajmjeńša poł lětstotka hłowne duchowne kubłanišćo a srjedźišćo přichodneje hornjoserbskeje inteligency. Wědomje bě so tutón w Budyšinje zarjadował, dokelž měješe wosebje też kubłanje w serbskej wsy polěpšić. „Bezüglich des Ortes, an welchem das Seminar errichtet werden sollte, entschied man sich wiederholt für Bautzen. Hier werde, sagte man, sowohl in deutscher als auch wendischer Sprache protestantischer und katholischer Gottesdienst gehalten, wie denn auch hier ein Religionslehrer für die katholischen Seminaristen leichter zu gewinnen sei, wodurch für das Bedürfniß aller Zöglinge gesorgt sei; denn auf ausdrücklichen Wunsch des damaligen Bischofs Lock sollten auch Zöglinge katholischer Confession in das zu errichtende Seminar aufgenommen werden. Die Stadt liege ferner im Mittelpunkte des von Wenden am Meisten bewohnten Districts der Oberlausitz, in deren Schulen tüchtige Lehrer besonders Noth

---

[29] Scholta, Pscheproschenje, w: TN (14.10.1848) čo. 42

[30] BN (15.5.1841) čo. 39

[31] J. G. W. Leuner, Das Landständische Lehrerseminar zu Bautzen – Dritter Bericht, Bautzen 1874, str. 33

thäten ..."[32] „Die Seminarordnung ... bezeichnet als Zweck der Anstalt, tüchtige, zur Erfüllung ihres Berufs zweckmäßig angeleitete Lehrer, welche künftighin in den Schulen der Landstädte und Dorfschaften ... angestellt werden können, zu bilden und zwar für die Ortschaften beider Bekenntnisse und beiderlei Nation."[33] „Zehn Zöglinge sollen mit Geldstipendien von je dreißig Thalern jährlich, in monatlichen Raten zahlbar, unterstützt werden, und zwar, wie nachträglich festgesetzt wurde, 2 katholische und 8 protestantische der Confession, 4 wendische, 1 Katholiken eingeschlossen, und 6 Deutsche der Nationalität nach."[34]

Ważne su za prawe hódnoćenje nastawaceje serbskeje byrgarskeje hudźbneje kultury wosebje też naroki, kotrež so najprjedy w postajenjach za přijimanje do seminara dokumentuja. „Am 11. November 1831 fand sich die Seminardeputation bewogen, obige Seminarordnung durch sehr eingehende Bestimmungen in Ansehung der aufzunehmenden Zöglinge zu ergänzen ... Es beziehen sich aber diese Bestimmungen auf die Naturgaben, Sittlichkeit und Kenntnisse ... In musikalischer Hinsicht werden an den Recipienden folgende Anforderungen gestellt: a) Das Theoretische der Musik muß so weit begriffen seyn, daß über die verschiedenen Ton-Verhältnisse (ganzer und halber Ton, Terz, Quarte etc.), über die Ton-Arten (Dur, Moll und deren Vorzeichnung), über einige abgeleitete Accorde (Sextenaccord) Rede und Antwort gegeben werden kann. b) Im Clavierspiele wird so viel Fertigkeit verlangt, daß nicht nur ein leichtes Allegretto oder Andante mit gehörigem Fingersatze vom Blatte gespielt, sondern auch eine mit Zifferbaß versehene Choralmelodie nach kurzer Durchsicht richtig behandelt, und wenn es seyn kann, mit Vor- und Zwischenspiele begleitet werde. c) Hinsichtlich des Singens darf das Treffen einer unbekannten Notenfolge, einer Arien- oder Choralmelodie eben so wenig Schwierigkeiten machen, als durch falsche Mundstellung (Schließen der Zähne statt gehöriger Oeffnung derselben) rauh und widerlich werden. d) Einige Fertigkeiten im Violinspiele ist, wenn auch nicht unerläßlich, doch sehr wünschenswert ..."[35]

Kocorowy biograf Zbigniew Kościów so w tym nastupanju myli, hdyž připisa tu citowane znajomosće jako „hudźbnu wědu za čas seminarskeho wukubłanja", kotraž „móžeše" so w tutym rozměrje „wobknježić".[36] Kaž je horjeka wuwjedźene, je pak to hižo při přijimanju žadany staw hudźbneho kubłanja. Jednaše so dźě tu wo dalewjedźenski studij. Za hólcow ze wsy bu preparanda (pozdźišo „proseminar") założena, w kotrejž buchu na trěbnu přijimowansku kwalitu přihotowani. Wo założenju a nadawku tuteje spomni so takle: „So tritt denn unsere Präparanda und zwar als Vorbildungsanstalt nur für wendische Knaben Ostern 1836 ins Leben ... von denen ... hier unterwiesen werden ... von Lehrer Richter in der Seidau in Musik ..."[37] Tu dósta na př. też Kocor prěnje wuwučowanje w hudźbje.[38] Wot druhich zajimcow so wočakowaše na př.: „Auf dem hiesigen Gymnasio könnten sich die Mehrzahl die erforderlichen Vorkenntnisse erwerben."[39]

---

[32] Johann Gottlieb Wilhelm Leuner, Das Landständische Lehrerseminar zu Bautzen, Bautzen 1867, str. 19

[33] Też tam, str. 20

[34] Też tam, str. 22

[35] Też tam, str. 24, 26

[36] Zbigniew Kościów, Korla Awgust Kocor, Budyšin 1972, str. 26

[37] Johann Gottlieb Wilhelm Leuner, Das Landständische Lehrerseminar ..., 1867, str. 64

[38] Hlej też Kościów, str. 24

[39] Leuner, Das Landständische Lehrerseminar ..., 1867, str. 19

Hišće jasnišo dokumentuja so cile, metody, hudźbne materialije a repertoire, kotryž měješe sej seminarist w času šěsćlětneho studija (dwě lěće preparandy a štyri lěta studija) přiswojić, w dalšich wuwjedźenjach: „Unterricht in Musik ... Wie aber der eigentliche Musikunterricht, welcher in Seminarien bekanntlich die Unterweisung im Singen, in Violin-, Clavier- und Orgelspiel und in Theorie der Musik umfaßt, hier Vereinigung vieler Classen zuläßt – man denke an den Chorgesang! – so erfordert er dort wieder nothwendiger als aller andre Unterricht die individuelle Unterweisung des Einzelnen ... aa) ... dem Unterrichte im Singen, den Grusche und Hering ertheilen. Die Einzelnen der 4 Seminarclassen unterrichtet Hering ... die des Proseminars Grusche ... im Singen auswendig gelernter leichterer, die III. und IV. Classe im Singen schwierigerer Choräle ... und pflegt den aus den verschiedenen Classen gebildeten gemischten Chor ... Hering endlich in 2 Stunden den Männerchor ... bb) der Violinunterricht ... Die Schüler der 4 Unterclassen spielen in jeder Unterrichtsstunde ebenso zusammen als einzeln ... die der II. und I. Classe bis auf einige Ausnahmen nur einzeln und zwar hier Uebungen, bei denen Pianoforte und Violine verbunden sind, wie Lieder, leichte Sätze aus Sonaten ... ‚Hoppe's Violinschule' ... ‚Herings zweistimmige Choralmelodien' ... Weingarten, Jansa, Campagnoli und Naumann geben die Duetten. Von Cl. IV. an aufwärts bilden die fertigsten Spieler jeder Classe ein Quartett, welches allwöchentlich einmal zusammentritt. cc) Für den Unterricht im Clavierspiel sind aus jeder der 4 Unterclassen drei Abtheilungen gebildet, auf deren jede eine Stunde Unterricht wöchentlich kommt ... Hering ertheilt für die Schüler der beiden ersten Classen 4 Stunden wöchentlich also, daß die selben ... der Reihe nach vor ihm erscheinen, ihre Stücke vortragen und Neues sich aufgeben lassen ... ‚Hoppe's Clavierschule' dient den Anfängern als Leitfaden, nach dessen Vollendung sie zu Clementi's op. 36, Bertini's Etuden, den Uebungsstücken von A. E. Müller (4 Hefte), zu Sonaten von Haydn, Mozart und Beethoven fortgeführt werden. dd) Der Unterricht im Orgelspiel ... Die Orgelschule von Schütz in Waldenburg, Wedemanns Choralvorspiele, 50 Fugen von Rembt, Ritters Orgelschule geben die Stufenfolge der Uebungen in den vier Unterclassen; dazu Herings 30 Choralmelodien mit 3 bezifferten Bässen, zuerst mit dem ersten dieser Bässe und so fort. Die Schüler der II. und I. Classe haben Vor- und Zwischensätze zu erfinden und bewegen sich nach Maßgabe ihrer erlangten Befähigung freier in dem, was sie sonst einüben. ee) Als ‚Grundlage' endlich beim Unterrichte in der Theorie der Musik dient ‚Herings Buch der Harmonie', welches in den 4 Unterclassen Grusche ... auslegt (Intervalle, Dreiklänge der Durtonleiter, versetzte Dreiklänge, Stimmführung in den äußern Stimmen, Querstand, Dreiklänge der Molltonleiter, Vierklänge der Durtonleiter, der Quintsext-, Terzquart- und Secund-Accord, Vierklänge der Molltonleiter, äolische und dorische Tonleiter, der durchgehende Septaccord und der übermäßige Sextaccord) ... Hering aber ... in Classe II. u. I. ... zu Ende führt (Fünfklänge, einfache und doppelte Vorhalte in Drei-, in Vierklängen, Vorhalte im übermäßigen Sextaccord, Auflösung des Dom.-Septaccords, Schlüsse, durchgehende und Wechsel-Intervalle, die große Terz, Stimmführung in den innern Stimmen etc., Freiheit des Basses, der diatonische Quintsext auf der Quarte der Tonleiter) und im letzten Jahre noch die Lehre von Ausweichungen, vom dreistimmigen Choralsatze, außerdem Methodik des Gesangunterrichts in Volksschulen beifügt. Auch eine kurze Geschichte der Musik und Einsicht in den Bau der Orgel wird gegeben."[40]

[40] Tež tam, str. 115–118

Jasnje so tu potajkim štwore wuzběhny: Wjacori wučerjo hudźby, chórowe spěwanje w muskim a w měšanym chórje (mjeńši hólcy tworjachu sopran a alt), hraće w smyčkowych kwartetach a dokładne hudźbno-teoretiske kubłanje hač do stereotypnych zwučowanjow (na př. najprjedy so dwě lěće zwučowaše wjedźenje wonkownych hłosow a potom dalšej lěće nutřkownych hłosow štyrihłósneje sadźby!). Mamy tu solidne hudźbne wukubłanje, kotrež so jeničce po nadarjenosći jednotliwcow rozeznawaše. Štož kubłanje we wyšich schodźenkach pola Heringa nastupa, so hišće naspomni: „Hering ertheilt den Unterricht (Schüler der II. und I. Klasse) wendet aber seine Aufmerksamkeit vorzugsweise denen zu, welche innern Trieb zur weiteren Ausbildung haben ..."[41] Kocor měješe tu potajkim jako „mišterski šuler" Heringa najlěpše wuměnjenja za šěroke hudźbne zdźěłanje, za dohlad do specielnych hudźbnych problemow atd. Njeje wuzamknjene, zo je jemu Hering tež priwatnje dalše nadawki nadawał. Kocor wuzběhuje Heringa na titulnym łopjenju wudaća swojich šěsć spěwow jako „swojeho wučerja".[42] Přirunamy-li tutu šěrokosć wukubłanja, móžemy bjeze wšeho zwěsćić, zo tak kubłanych wučerjow na našich šulach dźensa dawno hižo nimamy.[43]

Dale wobwliwowachu – a z tym tež kubłachu – seminaristow wulke poskitki hudźbneje kultury w měsće samym a w jeho wokolnosći. Běchu to nimo dźiwadła, opery a koncertow na wšelakich žurlach wosebje lětnje koncerty w korčmarskich zahrodach w Budyšinje a wokolnych wsach a koncerty w cyrkwjach, wosebje Heringoweho chóra. Tu namakamy mj. dr. za nas zajimawy repertoire, kotryž so, tak daloko kaž je to mjeztym znate, zwjetša z orchestrom přednošowaše. Su to nimo druheje literatury tež oratorije Händla („Messias"), Haydna („Schöpfung") a Mendelssohna („Paulus"), kotrež so za krótki čas poměrnje husto předstajachu. Docyła ma so zwěsćić, zo běchu tute a dalše oratorije w lětach mjez 1820 a 1850 husto spěwana literatura na wšelakich městnach Hornjeje Łužicy, wot Žitawy, Zhorjelca, Lubija, Neugersdorfa přez Budyšin hač do bliskich městow Sakskeje, kaž Biskopic, Neustadta abo Zebnicy. Wot časa nastupa Heringa jako hłowneho wučerja za hudźbu so hišće dalša wosebitosć dokumentuje: za lětne pruwowanja skomponowa Hering stajnje wjetšu twórbu, kotraž so přez wšitkich seminaristow předstaji. Běchu to 1838 oratorij „David", 1839 oratorij „Salomo", 1840 oratorij „Christi Leid und Herrlichkeit", 1841 „in Cantatenform ... componirtes größeres Gedicht, betitelt: der Frühlingstag"[44] (tu wosebje napadnje podobnosć ke Kocorowym titulowym formulacijam jednotliwych dźělow „Počasow": „... lyriski spěw, do hudźby stajeny ..."). Naspomnić ma so nakromnje tež dobre powšitkowne (hdyž tež zdawna nic tajke intensiwne a šěroke) hudźbne kubłanje na gymnaziju, kotrež tež po ličbje wjele mjenje Serbow wopyta. Tući so pozdźišo zwjetša jako duchowni, ale tež w hinašich powołanjach zaso do Łužicy wróćichu a dźěl serbskeje inteligency tworjachu.

---

41 Leuner, Das Landständische Lehrerseminar ..., 1874, str. 36

42 Šěsć spěwow serbskich za Sopran abo Tenor z přewodom fortepiana skomponowane a swojemu wučerjej knjezej organistej Heringej w Budyšinje poswjećene wot K. A. Kocora, Budyšin 1861

43 Hladajo na to tež njeje a njebě trjeba, Kocorowe twórby we wulkim stilu, wosebje wjedźenje hłosow a harmonizaciju, „korigować", kaž so to na př. z „Naležćom" 1972 sta, pozdźišo tež hišće z „Podležćom", kotrež so tež dźensa hišće bjez woznamjenjenja cuzeho „sobuawtorstwa" jako „Kocorowe" přednošuje.

44 BN (27.3.1841) čo. 25

7. Prěnje serbske ludowe chóry

Hakle po 1. serbskim spěwanskim swjedźenju 1845 počachu so na wsy ludowe chóry założować, wosebje jako cyrkwinske chóry. Tute pak njemějachu bjeze wšeho podpěru a připóznaće cyłeje ludnosće. „Pecż krócż je spjewanske towarstwo nascheje michałskeje wobłady ßwjedzenje ßwojeho wobstejecża dało a móże ßo prajicż, so je kóżdy ras spjewanje derje schło. Spjewane buchu 4 khjerlusche s naschich ßerbskich spjewarskich a 2 psalmaj. Kak dżiwny ßwjet je, wot teho mamy też tudy ßwjedzenje. S kak nelubosnymi ßłowami ßo te spjewy (tola niz wot wschitkich) poczeszjuja, hakhlej dale rosestajecż necham; na jene chzu jenoż tudy spómnicż: ‚Hacż pola jich wele kschesczijanska a wjerna pobożna myßl je, kiż tute nabożne spjewy hanja, to ßo prascha!‘ Jenoż jedyn pschikład chzu dowesz, kiż dopokaże, so temu tak neje. ‚Jako łonschu ßwjatoczniczku prjeni krócż tutón spjewanski chor ßo ßłyschecż da, bje mój zyrkwiny ßußod nimale zyłe prjedowanje pschjespał, tak so wot teho ßameho wjeszje jara mało a wot teho so budże spjewany, każ k. duchomny s kljetki delje wosjewił bje, niczo shonił nebje. Tónhlej muż, jako poczachu pischcżelje hicż a spjewanski chor saspjewa, wotucżi, ßo me wopraschujo, schto to? So bjesche wón spał a hewak wjeczńje nenusne ryczje a praschenja na ßwojich ßußodow w božim domi czini: to nebje w jeho myßli niczo nepschistojne! Ale pschecżiwo temu spjewanju ßo jara ßurowje a nelubosnje wupraji a to hacż do dżenßnischeho dnja.‘ Tón abo tamny poruk namakaju runjewon też njekotsi tajzy, kiż, hdy bychu ßo ßami ßwjeru pruhowali, wjeszje njekótryżkuliż nepozcżink w ßwojim zyrkwinym każ wschjednym żiwjenju na ßebi namakali bychu. Wjeszje ßmy my spjewanskemu chorej a wołebje k. kantorej Pekarej sa jeho wulku prózy, kiż pschi tym ma, dżak winojcżi. Ale żanu nepschistojnosz ja tola a też wele druhich na tym nenamkam. Aby leżi ßnadż we tym, so te bjertlikhodżinki, kiż kóżdy ras to spjewanje traje, ßwoje, jara husto też wschelake synki, ßłyschecż dacż nemóżemy. Ja myßlu, to tola żana wjeczńosz neje, wy horliwi spjewarjo a spjewarki. Teho dla s khróblju ßo ja lubje proßycż: budżmy pschichodnje łahodnischi w ßwojim ßudżi, pschi jenej wjezy, kiż je, prawje wobhladana, wjeszje derje mjenena a kiż, każ ßo ji wumetuja, tola niczo nowy neje, dokelż ju s wjetscha we wschjech ßußodnych woładach hiżom dljejsche cżasy s radoszju ßłyscha. Spjewanski chor nech ßo troschtuje se snatym pschißłowom: so nedżak je ßwjeta sda. Skóncżnje wotpuschcżam ja ßebi wjeszje w myßli wele druhich, Waß proßycż a wołebje k. kantora Pekarja: newustancże pschi waschim prózowanju, swjeßelujcże naß huszischo hacż dotal s tajkimi sa wucho renje klinczazymi, duch a wutrobu posbjehowazymi duchomnymi spjewami, a dżak wjeszje wonkach newostane. Jedyn w meni wele druhich s michałskeje wołady.“[45]

Stabilita tutych chórow hišće njebě přewulka, byrgarske kulturne zwučenosće so hišće njeběchu na wsy kruće zakorjenili. Hakle stajna próca wučerjow w šulach to swoje sčini, tak zo běše situacija dwaceći lět pozdźišo wo wjele hinaša. Dalša rozprawa w Tydźenskich Nowinach problemy a nazhonjenja hišće nazornišo rozłožuje: „... dowolamy ßebi tudy rosprawu wo skutkowanju spjewanskeho khora ... Nasche prjenje wustupenje w božim domi na 4. nedźelu po tsjóch kralach sańdźeneho ljeta bjesche mnohich woładnych jara sweßeliło ... Wołebje ... hnadnej kneni ... z Riesch, kotraż ßo hnydom ... k naschemu wedźerej k. wučerej Frenzelej do Sarycża poda ... Nasch spjewanski khor mjejesche to wotpohladnaje, bože ßłużby w naschej ßwjatnizy pschez to

[45] Hłóß s michałskeje wołady, w: TN (5.7.1851) čo. 27

poreńschicž, so by rjany khjerlusch schtyrihłóßnje spjewany a na róčnych cžaßach aby druhich ßwedženjach dżakomny psalm k božej cześći přineßeny był, schtož je ßo też 8 krócż pschi sjawnych božich ßłużbach a 4 krócż pschi druhich składnoszjach stało, dokelž so wele wuknenja dla huscżischo stacż nemóżesche. Nasche prjenjokróčzne spjewanje w zyrkwi bjesche ßo woßebje też teho dla spodobało, dokelž khjetra mnohoscż dżjeczi ßobu spjewasche ... pola wele starschich to žadanje ßłyschecż dawasche, zo by spjewanski khor tola też na to dżjełacż chzył, so bychu woßebje dżjeczi husto ßobu brane byłe, a tak prawje derje spjewacż nawukłe. Tak ßo też sta. K. wucżer Frenzel dawasche ßebi wschu móżnu prózu ... K nemu pschisanknychu ßo k. wucżer Nowak w Njeßwacżidli a k. wucżer Bayer w Łusy. Tak bu do tych młodych dżjeczazych wutrobow hižom sahje lubosz k duchomnemu spjewej zaschcżjepena. Młodżenzy a mužojo bjechu sebi ruku sawdali k skutkej, kiž wjeszje bes płodow wostał nebje ... Hischcże pół ljeta ßo minyło nebje, dha hižom njekotsi spjewarjo precżka wostachu. Ljenjosz bjesche najskere na tym wini ... A hacž runje bjesche posdżischo też pola njekotrych druhich spjewarjow ßo horliwosz shubiła, a woni ßo w wopytanju shromadżisnow liwzy wopokasachu, dha bjechmy tola hischcże pschezo ßylni dosz, woßebje k spjewanju w połnym khori. Duž na jene dobo wot jenej wjesteje strony – wot kotrejež so nihdy nadżeli, ale skere wele wjazy wot neje podperanje doczakali bjechmy – prajicż ßłyschachmy: ‚mi s zyła na tym spjewanju zylje niczžo leżane neje!'. A dokelž my zyrkwi tola mene płaczimy hacž tuta strona, dha nam niczžo wysche newosta, hacž to wobsanknenje sczinicż: my w božim domi na tajke waschnje wjazy spjewacż nemóżemy ... Tola cżi ... spjewarjo, kotsiž ßwojemu ßlubenju ßwjerni sawostachu, shromadżuja so hischcże pschezo wokoło ßwojeho wucżerja, so bychu ßo psches wuspjewanje duchomneho khjerluscha, aby druheho rjaneho spjewa wokschewili, a ßebi psches to dys a dys wužitnu sabawnu hodżinu pschihotowali. Njekotre ßobustawy sp. tow."[46] Wosebje zajimawa je też tu pokazka na to, zo so dźěći sobu do chóroweho spěwanja zapletu. Bě to dźě jedna z přičinow spěšneho pozhubjenja ludoweje hudźbneje kultury, přetož wuwučowany wjacehłósny spěw znapřećiwja so wšěm zwučenosćam a technikam ludoweho spěwanja.

Hdyž běchu so hišće lěta 1820 ze służby pušćeni němscy wojerscy hudźbnicy z měšćanskim hudźbnikom Richterom rozestajeli (hlej horjeka), tak běše so hudźbna situacija wokoło 1840 južnje, wuchodnje a zapadnje Budyšina skoro dospołnje změniła. Hišće 1820 trjebane stare prawniske a wobsahowe zapřijeće za tutu ludowu hudźbu, mjenujcy „serbska hudźba" – „wendische Musik", zhubi so tu cyle a zwosta jenož hišće w katolskich wosadach, w kotrychž namakamy w rozprawach hač do 1850 tute pomjenowanje na rozdźěl wot němskich rejow a hudźby. Po tym so wšudże z rozprawow zhubi. Podobne wuwiće kaž pola ewangelskich wosadow wotměwa so w serbskich katolskich wosadach (nimo Kulowa) hakle 30–40 lět pozdźišo. Podobnje kaž instrumentalna, pozawnowa hudźba wuwi so też chórowa hudźba w serbskich ewangelskich wosadach z prjedawšeje a po přikładże měšćanskeje hudźbneje kultury. Přełam tutcje kultury da so potajkim dosć konkretnje dokumentować. Nowa hudźbna kultura so na žane wašnje „narodnje" njerozeznawaše wot ju wobdawaceje němskeje hudźbneje kultury a njezdoby też hinaši charakter, hdyž so w serbskej wsy zadomi. Z njej so asimilaciski proces skerje pospěši. Ani hudźba, ani melodije so nětko hižo wot wokolnych němskich wsow njerozeznawachu. Jenož hišće słowa, nałožowana serbska rěč běše jenički rozdźěl.

---

[46] S neßwacżilskeje woßady, w: TN (31.1.1852) čo. 5

8. Spěwanske swjedźenje jako ważny dźěl „wótčinskeho“ hibanja byrgarstwa

Z třicetych lět 19. lětstotka němske „wótčinske“ hibanje dale bóle přiběraše a so mócnišo artikulowaše. Tak založi so na př. 1830 w Budyšinje komunalna garda. Wabješe so nětko za subskripcije nowych nowin, na př.: „In Bezug auf die Ereignisse der neuern Zeit, wodurch die Angelegenheiten des Bürgerthumes und Gesammtwohls zur allgemeinen Berathung gekommen, sind Unterzeichnete gesonnen, auch in hiesiger Provinz ... unter dem Titel: Communalblatt, eine Wochenschrift zur Beförderung des Bürgerthumes, ein Organ der öffentlichen Meinung zu erschaffen, in welchem Jeder ... für die Vervollkommnung der bürgerl. Wohlfahrt in offener Rede wirken will, Raum für seine Mittheilungen finden soll. Unser Vorbild ist der vom Hrn. Hofrath Philippi in Sachsens Hauptstadt redigirte Sächsische Stadtverordnete und Communalgardist. Auch unser Zweck ist: zu wirken für Ordnung, Recht und bürgerliche Freiheit ...“[47] Ważny zjaw tutoho politisko-hospodarskeho a duchowno-kulturneho hibanja běchu też přiběrace hudźbne a spěwarske swjedźenje. Wuwiwaštej so paralelnej směraj. Ta jedna linija bě hibanje spěwarskich towarstwow, kotraž wjercholi we wulkich spěwanskich swjedźenjach, ta druha wjedźe do założenja instrumentalnych a wokalnych towarstwow, kotrež maja swoje wjerški w organizowanju hoberskich hudźbnych swjedźenjow. Přewjedźenje wobeju směrow hodźi so też we Łužicy dokumentować. Započatki leža w założenju wosebje muskich chórow po wšej Němskej (wot někak 1817 w połnócnej Němskej: Carl Friedrich Fasch, Carl Friedrich Zelter, po 1824 w južnej Němskej: Georg Nägeli, w Sakskej: Julius Otto). Wot někak 1827 prezentowachu tute towarstwa we wulkich spěwnych swjedźenjach swoje hudźbno-wumělske kmanosće. Tute swjedźenje definuja so takle: „Ihrem Wesen nach waren diese Sängerfeste von einer dreifachen Zielsetzung geprägt, der Absicht

a) der Förderung des Nationalbewußtseins
b) der Pflege der Geselligkeit
c) der Weitergabe des deutschen Liedes.“[48]

Na aktualnosć a popularnosć tajkich swjedźenjow – politiske a duchowno-kulturne hibanje – pokazuje też wobšěrne wozjewjenje w Budissiner Nachrichten, kotrež je w tajkim rozměrje za tutón čas a tute nowiny njewšědne: „Stuttgart, 10. Juni. Die Liederfeste betreffend. Eine eigene Erscheinung sind die Liederfeste, welche alle Frühlinge in Schwabenland gefeiert werden. Auch das übrige Deutschland hat solche Gesangfeste, allein Schwaben ist doch als die Mutter aller dieser Feste anzusehen, und leistet auch jetzt noch so viel als ganz Deutschland zusammen. Der Ursprung war ein ganz geringer; denn vor etwa 18 Jahren thaten sich in Stuttgart einige Freunde des Gesanges zusammen, um bei fröhlicher Unterhaltung Quartette zu singen ... Immer mehr Liebhaber drängten sich herzu, so daß man darauf denken mußte, der Gesellschaft einen Namen und Gesetze zu geben. So entstand der Stuttgarter Liederkranz, aus dem sich ... alle Liederkränze Schwabenlandes entwickelten, indem sie ihn sich zum Muster nahmen ... Die verschiedenen Liederkränze wollten sich kennenlernen ... So entstanden im Anfan-

---

[47] BN (19.2.1831) čo. 7
[48] Harald Pfeiffer, Heidelberger Musikleben in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, Heidelberg 1989, str. 85

ge zufällige Zusammenkünfte einzelner Liederkränze, bald aber auch regelmäßige. Jetzt sind diese Zusammenkünfte völlig organisirt. Wir haben dieses Jahr wieder drei solcher Feste in Würtemberg. An dem ersten nahmen alle Liederkränze des schwäbischen Oberlandes Theil; zu dem zweiten sind schon über 700 Sänger angemeldet. Diese Feste haben ein eignes, volksthümliches Gepräge; sie verbinden Kirchenmusik mit gesellschaftlicher Freude. Gewöhnlich werden nun schon in der Kirche Festlieder, natürlich rein religiösen Inhalts, abgesungen, und man darf mit Recht darauf aufmerksam machen, daß über die Wahl der Gesangstücke unter protestantischen und katholischen Sängern nie ein Streit entsteht ... solche Gesangfeste tragen zur Einigkeit der Confessionen in Würtemberg nicht wenig bei ... Nach den Feierlichkeiten in der Kirche wird das Fest mehr weltlicher Natur. Man zieht ins Freie, an einen passenden, dazu eigens hergerichteten Ort. Fröhliche Lieder werden angestimmt und von allen durchgeführt ... Die einzelnen Liederkränze singen nun vereinzelt ihre schönsten Weisen. Auch die Frauen und Mädchen haben sich jetzt eingefunden ... Die Sänger gehören nämlich den allerverschiedensten Ständen an ... Alles ist brüderlich vereinigt, und man darf sagen: ‚Ein Band umschlingt sie Alle.' So haben unsere schwäbischen Gesangfeste, zum Unterschiede vor den am Rhein vornehmer gehaltenen, einen außerordentlichen Einfluß auf die Verschmelzung der Stände unter einander ..."[49]

Lěta 1842 organizowaše so w Drježdźanach prěni tajki sakski spěwanski swjedźeń: „Unser Sächsisches Männergesangfest, das am 8. und 9. August gefeiert wird, erfreut sich der regsten Theilname aller Stände. Ein anerkennenswerthes Zeugniß hat auch unser Cultusministerium gegeben, das unterm 12. Juli in einer Generalverordnung ... anweist, den Schullehrern in dem erwähnten Verwaltungsbezirke, die an dem Gesangfeste Theil nehmen wollen, einen Urlaub von acht Tagen zu gewähren ... haben die Vorstände der Dresdener Liedertafel und des Orpheus eine Ankündigung in Bezug auf das Fest erlassen, in der sie unter Anderm auffordern, Anbietungen von Wohnungen auf ein, zwei oder drei Tage für einzelne auswärtige Sänger, mit oder ohne Vorbehalt, zu machen, und Festgaben zur Unterscheidung und Ausschmückung der Gondeln, der Versammlungssäle und Plätze durch Flaggen, Wimpel, Laubgewinde, Beleuchtung etc. einzusenden."[50] Připódla so tu tež pokazuja spočatki nam derje znateho organizowanja a přewjedźenja wulkich swjedźenjow. Rozprawa wo swjedźenju samym podawa hišće dalše ważne detaile, kotrež špiheluja h. mj. charakteristiku: „Gestern und vorgestern wurde hier das erste sächsische Männer-Gesangfest gefeiert. Ueber 400 Sänger hatten sich aus allen Theilen des Landes dazu eingefunden ... Das Fest wurde unter der Leitung der durch ihre Lieder-Compositionen schon in weiterem Kreise rühmlich bekannten Musik-Directoren Julius Otto und Ferdinand Adam ... begangen. Die Theilnahme des Publicums, namentlich auch an allen vaterländischen Gesängen, war außerordentlich, und gewiß war das ganze Fest ... als neues Merkmal des erwachten Strebens nach engerem Anschließen zu nationaler Einheit bedeutend."[51] Stajnje zaso so tež tu to „wótčinske" wuzběhuje.

---

[49] BN (26.6.1839) čo. 51
[50] BN (27.7.1842) čo. 59
[51] BN (17.8.1842) čo. 65

9. Serbske spěwanske swjedźenje – manifestacije za narodnosć a runoprawnosć

Njeje tuž wulce trjeba wosebje pokazać na wočiwidne paralele k nastaću, přewjedźenju a recepciji prěnich serbskich spěwanskich swjedźenjow. Handrij Zejler napisa swoje wuwjedźenja prawdźepodobnje po lekturje Budissiner Nachrichten. Spózna jasnje wulku móc a wuprudźenje tajkich swjedźenjow na narodne wědomje a skrućenje sebjewědomja. Pod rubriku „Što so sweći podawa?" wón tři tydźenje pozdźišo wo Drježdźanskim swjedźenju rozprawja a wuzběhuje wosebje: „Schtojž ßo tudy k Ljepschemu a k Khwalbi tajkich mužazych spjewarskich Sjenoczenstwow a Sswedźenjow sdóbnje prajicz móże, je to: Psches telej mužaze Sjenoczenja, romadu Sendźenja a towarschne Weßela Wužiwanje sbudźi, pschispori, sahori a zdźerži ßo wjesty pschecżelny bratrowski duch, ßylna bratska Myßl a Lubosz bes Cžlowekami, runje kajž sa wótzny Kraj a macżernu Rycż, we kotrejž te Spjewy ßo spjewaja ... kprjenjemu, so schulszy Wucżerjo hornych a delnych Łužizow njeschto Podomneho romadźje we Towarschnoszi wuwesz hižom samóhli bychu ... kdruhemu chzych ... pschezo bóle rosschjerenemu a s Wustojnoszju ladanemu Spjewanju pola Sserbow na Nohi pomhacż a k temußamemu nucżicż a to tehodla, dokelž psches Spjewanje a szyła psches powetschene Prózowanje we Musizy ßerskemu Ludej ßo wele kPoljepschenju, kSdźerżenju a kPschisporenju jeho Weßełoszje a narodneho łužiskeho Ducha by pomhacż móhło ..."[52] Wosebite wuzběhnjenje na „wótcny kraj a maćernu rěč" a wučerjow „hornich a delnich Łužicow" pokazuje na mjeztym docpětu realitu w serbskim zjawnym žiwjenju. Dale a časćišo poča so nětko w nowozałożenych nowinach wo „serbstwu" rozmyslować a rozestajeć.[53] „Serbstwo" běše a je klučowe zapřijeće tutoho časa a hibanja.[54] „Wótčinske", „wótčinstwo" a „serbstwo" so bóle a bóle do jednoho nadrjadowneho wobsaha zeškrě.

Tute „serbstwo" bě a wosta, zdźěla hač do dźensnišeho, centralne zapřijeće a motor serbskeho hibanja – hibanja za runoprawne hódnoćenje, připóznaće, wobkedźbowanje a za runoprawny wobchad mjez Serbami a Němcami. Situaciju a rozestajenja do toho zwobraznjeja so nam w mnohich přinoškach: „Cžeho dla ma njetzische Sserbstwo tež hischcże swojich Pschecżiwnikow ... Dokelž ßo njetko pschi tej aby tamnej Składnoszi ßerszy recži, schtož je ßo hewak jenož njemszy stało ... So ßo to hižom predy stało neje, na tym bje Wina, so mjejesche wtych Cžaßach, jako Sserbjo hischcże w Podtłoczenju tzjachu, koždy Woßebnischi sa Hańbu, w Beßadźi ßerszy recżecż ... Woßebni Sserbjo we Beßadźi wjazy njemszy nerecża, ale radscho serszy ... Niz pak jeno we Beßadż recži ßo pschezo bóle ßerszy; ale tež cżi Wucżerjo, kiž ßu sposnali, so ßo ßerska Młodosz jenož s Pomozu ßerskeje Recżje najljepe a s najwetschim Wužitkom wucži, haj wschitzy wustojni ßerszy Wucżerjo prózuja ßo pschi ßwojej Wucżbi ßersku Recż wschudżom, hdżeż ßo jenož hodźi, nałożicż. Ssami Duchomni, kiž ßu hacż dotal smjeschanu božu Sslużbu mjeli, dżerża tajkihlej Cžink sa Roboczanstwo a pytaja teho dla njemsku a ßersku božu Sslużbu dżjelicż. – Dale beru Pschecżiwnizy Sserbowstwa na tym wulki Postork: so Sserbjo počžinaja wot Prawisnow Nałożenje cžinicż, kotrež kóždy Lud

---

[52] Schto ßo Sswjecżi podawa?, w: TN (3.9.1842) čo. 10

[53] Spočatki „narodneho" hibanja so w Serbach w swojich spočatkach lědma dokumentować hodźa. Zažny wuraz tuteho je pak zawěšće założenje prěnich serbskich towarstwow 1832, 1836 a 1842. Hlej: Der Erzähler an der Spree 2 (1843) čo. 4

[54] Prěni raz wužiwa tute zapřijeće J. Dejka w swojej nowinje Serbski powědar a kurěr. W nowym, narodnym zmysle pak je J. P. Jordan prěni króć w Jutničce 1842 trjeba.

druheje Recžje wužiwa. To pak je, so ßebi Sserbjo Listy we ßerski Recži pißaja, so ßo ßerska Nowina wudawa, so ßebi Sserbjo ßerske modleŕske Knihi kupuja, so ßo s njemskimi też ßerske Napisma na Puczniki (Wegweiser) pißaja, so ßo na Kschižje a Wopomniki na Kerchowach ßerszy pische a teho runja ... Hdyž pak ßu tehlej Wjezy sdobne, da drje to Požadanje też nesdobne nebudże, je-li ßerske Woßady, kiž hacž dotal ßwoju božu Sslužbu snjemskej smjeschanu mjejachu, wo to proscha, so by jim ßerska boža Sslužba wotdžjelena wot njemskeje dżeržana była a to s čzim wetschej Sdobnoszju, dokelž ßu Zyrkwinszy Sslužomnizy tychhlej Woßadow skoro zylje wot Sserbow sdżerženi."[55]

Nic jenož, zo so wo prjedawšich wobstejnosćach rozprawješe, ale zo so docyła tak jara a jasnje a stajnje zaso wo tym pisaše, pokazuje na aktualnosć, ważnosć a popularnosć tuteje temy. „Husto w naschich Tżasach swóschisch Swowo: ‚Narodnoscż' (Nationalität) ... Naipŕedé swuscha k Narodnoscżi maczerna Rétż, to jo: Rétż naschoho Luda ... Waschńa ha Pziwutżeńa ..."[56] Narodnu identitu spěchowace faktory (wosebje za Hornich Serbow) stachu so w 19. lětstotku w přiběracej měrje serbska byrgarska kultura, kotruż wšak hakle zhromadnje wuwichu resp. nastaće każ też rosćacy prestiż direktnje sobu dożiwichu. Rěč, ale też stare wašnja, dźěle ludoweje kultury wostachu pak dale ważny dźěl narodneje identity. Z rozprawow ze wšitkich kóncow Hornjeje Łužicy móżemy wuskutki tutoho patriotizma zhonić. K róčnym a swjatočnym přileżnosćam so serbske chorhoje a kokardy nošachu, nic pak bjez rozestajenjow: „Mit Bezug auf die Rede des Hrn. Melde über das Tragen wendischer Nationalfarben erklären wir, daß die Wenden keine Nationalfarben kennen und es vorziehen, die Unschuld, Liebe und Treue lieber in, als auf der Brust zu tragen. Bartko, im Auftrage mehrerer Wenden."[57] Ći wučerjo, kotŕiž so nětko za serbstwo horjachu, wučachu swojich šulerjow „wótčinske" spěwy, a při kóždej zjawnej składnosći, při rejach, kermušach, zhromadźiznach abo też šulskich swjedźenjach, so tute zanjesechu: „Schon seit einigen Jahren hatten die Schüler der Schule zu Groß-Dehsa bei Löbau kein eigentliches Schulfest, sondern der dasige Lehrer, Herr Melde, veranstaltete alljährlich einen Spaziergang mit seinen Schülern auf die nahe gelegenen Berge. In diesem Jahre war aber der allgemeine Wunsch seiner Schüler, ein Schulfest zu feiern ... Ein Vaterlandslied begeisterte die kleine Schaar und es wurde dem gesammten Vaterlande ein vielstimmiges Hoch gebracht. Das Lied: Nasche Serbstwo sprocha stała etc. gab die Stimmung für die Nationalität und ein Ssława ertönte. Das Lied: ‚Den König segne Gott' etc. beschloß den Kranz der Gesänge ..."[58]

Hłownje pak běchu spěwarske swjedźenje žórło wšěch nowych spěwow, kotreż so potom po Łužicy roznošowachu. Iniciatorojo tutych swjedźenjow a posrědkowarjo noweje serbskeje hudźbneje kultury běchu w prěnim rjedźe wučerjo. Ličba serbskich wučerjow w Hornjej Łužicy rozrosće w někotrych lětdźesatkach daloko přez sto. Nimo toho pak přiběraše też ličba serbskich lěkarjow, prawiznikow, architektow atd. To bě nowy, poměrnje wulki potencial serbskeje inteligency. Dalši ważny podźěl na rozkćěwacym serbskim byrgarstwje mějachu překupcy, rjemjeslnicy a předewzaćeljo. Běše to

---

[55] Sm. st., Čzeho dla ma njetzische Sserbstwo też hischcże swojich Pschecżiwnikow, w: TN (4.7.1846) čo. 27

[56] Jaromer, Żto jo Narodnoscż?, w: Jutnička (14.4.1849) čo.15

[57] Bartko, Erklärung über das Eingesandte vom fünften wendischen Gesangfeste in No. 78 des Kreisbl., w: BN (26.6.1848) čo. 79

[58] G-n, Ein Schulfest, w: BN (5.10.1848) čo. 137

potajkim wosebje duchowne hibanje serbskeje inteligency, kotraž tu nawod narodneho wozrodźenja přewza. Hišće někotre lěta do toho sej nichtó tajkeho wuwića nadźijał njebě. „Pomóslimó sebi, zo bèsche pžed lètom 1840 wužiske Serbstwo kaž wotemŕete ha zhubene, tak zo je sami mužojo, kaž Lubenski bez nadźije ha bez pomoczé za zahińene mèjachu ...“[59] Dale a sylniše serbske wučerstwo a přiběrace rozestajenja w towaršnosći pak nětko to swoje wuskutkowachu.

Podobne wuwiće w Delnjej Łužicy so konstatować njeda, na čož hižo Smoler we wšelakich listach skorži. Hišće jasnišo to spisar sćěhowacych linkow wopisuje: „Wulka wina teho, zo je so delnjołužiskje Serbowstwo tak dołhje časy zakomdźiło, leži na tym, zo maja předco hišćje jara mało tajkich mužow, kiž bychu so ze samsneho luda won na wyšši skhodźenk wědomnosćow pozběhnyli. Dokjelž je lud z wjetša khudy, dha njemóže swojim synam studować dać. Z teho je přišło, zo w delnych Łužicach žaneho serbskjeho prawiznika abo lěkarja njenamakamy. Samo na duchomnymi je w najnowišim času pobrachować počało. Cyłe delne Serbowstwo nima w tutym času wjacy, hač jeneho jeničkjeho serbskjeho kandidata, knjeza Broniša z Drjowka ... Wyššje teho studujetaj hišćje w Hali dwaj młodaj Serbaj na duchomnstwo, k. Täšnař z Kołkojc a k. Hensel ze Žarnowa. Wot njekotreho časa sem je tu wjacy vakancow duchomnych městow było ...“[60]

Tak dołho, kaž bě w Serbach ludohudźbna kultura hišće žiwa, njebě serbskeje byrgarskeje hudźbneje kultury. Tež jako so, kaž horjeka wopisane, ludohudźbna kultura we wjetšim dźělu serbskich wosadow Hornjeje Łužicy pominy, wo njej hišće rěčeć njemóžemy. Při tutym procesu je přiwzaće wšelakich formow byrgarskeje hudźbneje kultury w Serbach važnu rólu hrało – na př. w cyrkwjach (pozawnowe chóry), při rejach a swjedźenjach (w přiběracej měrje tež formy dujerskeje kapały). Repertoire, kotryž so tu trjebaše, bě powšitkownje znaty, potajkim němski resp. europski. Motety, składnostne spěwy a chóry mějachu, jeli docyła, jenož serbski přełožk originala. Serbska byrgarska hudźbna kultura dósta hakle swój njezaměnliwy raz, jako namaka so serbski komponist, kotryž nowu, serbsku hudźbu stwori a jako so Serbja rozsudźichu, samostatne serbske koncerty a hudźbne swjedźenje po jim znatym přikładźe wuwjesć. Wosebje do wočow bija paralele k horjeka podatej charakteristice němskich spěwanskich swjedźenjow. Zo so tute wot serbskeje ludnosće jako swoje přiwzachu, njedopokazuje jenož stajny bohaty wopyt serbskich spěwanskich swjedźenjow, pozdźišo też koncertow, ale też fakt, zo so nowe spěwne materialije, wosebje „wótčinske“ spěwy, jara skoku rozšěrjachu, w ludźe spěwachu a so też wědomje za demonstraciju narodneho sebjewědomja wužiwachu.

Jara wušiknje wědźeše Kocor swojich kolegow a towaršow přeswědčić, samostatny serbski spěwanski swjedźeń wuwjesć. A njebě připad, zo so to sta na samsnym dnju a městnje, na kotrymž so wobzamkny założenje Maćicy Serbskeje. Tak wudźěli přitomnym najprjedy noty wot njeho wobdźěłaneje pěsnje: „Po małej Khwili ... spjewasche ßo schtyrihłoßnje tón Spjew: Nepuschcźmy Nadźiju rjanu ... Hłóß a Tekst ßo Shromadźisni tak lubesche, so dyrbesche ßo hischcże junu spjewacź.“[61] Mjez serbskimi wučerjemi, seminaristami a gymnaziastami bě zawěsće hižo dlěje diskutowana tema, někajku serbsku chórowu hudźbu stworić a w koncerće přednjesć, kaž so to w Budyšinje a wokolinje

[59] Narodne Nowiné wot serbskoho žiweńa w horněch Wužiczach, w: Jutnička 3 (1850) čo. 2

[60] z D., Słowjanskje nowinki, w: TN (9.10.1852) čo. 41

[61] Założeński Sswedźeń Budeskeho Sserbskeho Towarstwa, w: TN (31.5.1845) čo. 22

hižo dawno stawaše. Ale hakle nadźija, zo so namaka mjez nimi kmany człowjek, kotryž móżeše centralne żadanje spjelnić, mjenujcy zo „Spjewane budża jenož Sserske Spjewy, tola ßu też Kußy s druhich Ssłowjanskich Narodow wotpuschczene“[62], kotryž potajkim něšto nowe, serbske stwori, pohnu jich serbski spěwanski swjedźeń přewjesć. Nihdy njebychu ze serbskimi přełožkami znatych němskich twórbow w Budyšinje do zjawnosće stupili. Bě to potajkim akt swobodneje wole a wotmjezowanja wot wobdawaceje němskeje byrgarskeje hudźbneje kultury – akt demonstratiwneje kulturneje emancipacije. A postajenje Budyšina za srjedźišćo serbskich spěwanskich swjedźenjow bě přez wšelakore wuměnjenja date. Tu bě hižo wěsta serbska měšćanska woršta, tu běchu serbscy studenća a gymnaziasća, tu běchu hudźbni zajimcy (a kritiscy posudźowarjo) wobeju narodow, a burski lud Budyskeho kraja běše so hižo w dalokej měrje swojeje stareje ludohudźbneje kultury a tradicije pozbył. Hudźbne žiwjenje Budyšina a wokoliny běše přewšo bohate a wotměnjawe a wupřestrěwaše so hižo někotre lětdźesatki přez mjezy města na serbsku wjes. Tohodla njewubudźi wozjewjenje posměwk a blady dla toho, zo serbscy wučerjo w koncerće wustupowachu,[63] ale skerje fakt, zo mějachu so jenož serbske kruchi spěwać. To nichtó njewočakowaše a sej też nichtó njemóżeše předstajić: dotal njeznata serbska spěwna literatura, a to hišće w přirunowanju z etablěrowanej němskej! A z wuspěchom wulce připowědźeneho zjawneho swjedźenja rozsudźištej so też dalši wosud a reputacija serbskeho narodneho wozrodźenja.

„Freilich stellten sich dem Unternehmer aber auch allerhand Hindernisse in den Weg ... dass man an der Ausführung des Vorhabens bereits zu zweifeln anfing. Allein der Eifer der Mehrzahl der wendischen Lehrer ... fand gerade in diesen Hemmnissen eine desto grössere Aufforderung alles aufzubieten, was in ihren Kräften stand. Man wusste, dass, wenn dieser Plan diesmal scheiterte, nicht blos die Unternehmer, sondern unsere Nationalsache selbst compromitirt und jeder Gedanke in ähnlicher Beziehung für die Zukunft unmöglich gemacht würde.“[64] Hordźe a sebjewědomje so rozprawa w Tydźenskej Nowinje započnje: „W Ljeczi Tawsynt wóßom Stów a pecź a schtyrzeczi, ßedomnaty Dżeń Winowza bjesche prjeni Sserski spjewanski Sswedżeń w Budeschini. To bje pak sa Sserbowstwo ważny Dżeń, pschetož Sserbjo wobßwjedzichu na tym ßamym na najsjawnische Waschnje, so maja we ßebi dosz Mozy a Ssylnoszje, ßo też w rjanych Wjedomnoszjach druhim Ludam runych wopokasacż.“[65]

Krótko po swjedźenju piše J. A. Smoler w lisće z dnja 8. 11. 1845 F. L. Čelakovskemu mj. dr.: „Naš serbski swjedźeń ... je so wubjernje radźił a je nam česć pola Němcow a zahorjenje pola Serbow dobył ...“[66] A w lisće na J. E. Purkyně z dnja 22. 3. 1846 jasnje wuzběhny: „Do najwosebnišich wustawow k wubudźowanju našeje Łužiskoserbskjeje narodnosćje liči so ze wšim prawom naš spěwanski swjedźeń, kaž jón róčnje swjećić chcemy. Přetož nic jenož, zo so nimalje cyłe naše wučeŕstwo jeho dla bóle wo Serbstwo starać započinawa, da dyrbja też naši Němcy Serbsku reč wušše ważić, do-

---

[62] Też tam

[63] „In Bautzen selbst machte diese Ankündigung ausserordentliches Aufsehen; privatim und an öffentlichen Orten machte man sich lustig über den Plan der ‚wendischen Schulmeister‘, und versprach sich ein eklatantes Skandal ...“, w: Erstes serbisches Gesangfest in der Lausitz, Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft III (1845) čo. 9

[64] Też tam

[65] Prjeni Sserski spjewanski Sswedżen, w: TN (25.10.1845) čo. 43

[66] ČMS 57 (1904), str. 90

kjelž kóžde lěto wopokazmo ad aures dostawaja, zo so Serbska reč tež k wuwobraženju najrjeńšich a najkrasnišich začućow hodźi. Lud sam pak, kotremuž so hač dotal ze wšěch stronow prědowaše, zo jeho narodnosć ničo hódna njeje, dohladnje so nětko k swojej radości, zo Serbstwo pola wosebnych ludźi dźeń wote dnja wuššu płaćiznu dostawa, a dźerži teho dla z ćim wjetšej lubosću na swojej narodnosći. Duž myslu sebi, zo dyrbju so wo róčne wospjetowanje spěwanskjeho swjedźenja ze wšej pilnosću starać ..."[67] Spěwanske swjedźenje běchu potajkim prěnje a přewšo popularne zjawne serbske kulturno-politiske zarjadowanja, kotrež wubudźachu šěroke echo po cyłej serbskej Hornjej Łužicy. Z tutych so rozšěrjachu wšě „wótčinske" spěwy, tu so pak lud tež stajnje narodneho ducha a zahoritosće nasrěba.

Serbske spěwansko-swjedźenske hibanje njeměješe čisty charakter „Sängerfestow", ale skerje bóle tón ekskluziwnišich „Musikfestow". Wobdźělnicy njeběchu sobustawojo ludowych chórow, njeběchu zjednoćeni do hudźbneho towarstwa. Tež chór spěwanskich swjedźenjow njebě žadyn w zmysle „spěwneho towarstwa". Jednaše so wo swobodne a přileżnostne zjednoćenstwo spěwarjow, kotřiž z mało zhromadnymi próbami cyły dwuhodźinski wumělski program zrealizowachu (situacija změni so hakle pomału w druhej dobje spěwanskich swjedźenjow). Woni běchu wšitcy mjenje bóle jenak derje hudźbnje wukubłani a rozdźěle pokazachu so jenož w indiwiduelnej hudźbnej nadarjenosći. Tući talentowaniši skutkowachu jako solisća a w kwartetach. Kocor pak njeje jenož swojich hudźbu wukonjacych, jich zamóžnosće, kwalifikaciju, ale tež repertoire, z kotrehož běchu so wučili, derje znał. Měješe potajkim chór w kwalitnym stopnju znajmjeńša połprofesionalnosće. Wšitcy spěwarjo mějachu lěta dołhe intensiwne hudźbne wukubłanje za sobu – hłoso- a słuchotwór, profundne znajomosće hudźbneje teorije atd. Kwalita spěwa a interpretacija běštej potajkim zwoprědka lěpšej, hudźbnje konsekwentnišej a profesionalnišej hač je nam to dźensa pod lajskimi wobstejnosćemi móžne.

Někotři spěwarjo serbskich spěwanskich swjedźenjow běchu tež sobustawojo Budyskich chórowych zjednoćenstwow. Tak namakamy jako sobustawow Heringoweho chóra na př. M. A. Cyblu, K. E. Pjekarja, K. A. Fiedlerja a jako jeničku žonu z wěstosću H. Jakubec. Serbske spěwarki njehodźa so dokładnje identifikować, nic jenož němsce pisaneho swójbneho mjena dla, ale tež tohodla, dokelž so z mjena njewujewi, hač so jedna wo wudate abo njewudate žony. Zawěsće běchu tež Serbja w druhich měšćanskich chórach ze sobustawami, na čož na př. tež přeprošenje na koncert pokazuje: „Pschichodnu nedźelu ... budże podpißane towarstwo spjewanski ßwedźeń wotdźerżecż ... Spjewana budże ‚Pschaza' aby ‚Sserbow weßelje a srudoba' ... Dokelž budża ßo bes tymi spjewami tež wele se ßerbskimi ßłowami spjewacż, dha je k nadzeczu, so tež Sserbja w mnohoszi pschindu, so bychu tež junu s njemskeho erta ßwoju ßławu ßłyscheli ... Budyske njemske spjewanske towarstwo."[68] Zo z wuspěchom tutu nowu serbsku hudźbnu kulturu – nimo chórowych spěwow wšak so tež solowe (wumělske) spěwy a ansamblowe (na př. „Serbska meja") předstajichu – tež serbska wjesna ludnosć z radosću jako swoju přiwza, potwjerdźi dale rozpad ludohudźbneje kultury, wosebje w serbskich ewangelskich wosadach. To tež wujasnja, zo so na př. měšany chór tu bjez wulkich problemow přija, mjeztym zo w Smječkecach hišće čisty muski chór wustupi,

[67] Łužica 18 (1899) čo. 6
[68] Nawjeschtk, w: TN (30.8.1851) čo. 35

a zo w holi, nimo Wojerec, tute hibanje docyła dalšeho wothłosa njenamaka. W tutych kónčinach běše stara ludohudźbna kultura hišće poměrnje stabilna.

Spěw a hudźba stej wusko zwjazanej ze začućemi. Wo ważnosći spěwa, jeho wliwje na duchowne a dušine nastajenje, wozjewi Zejler dwójce wjetše pojednanja. Z nich je tež wučitać, zo bě sej wědomy – kaž tež pozdźiši pisarjo na samsny temat – zo so stara ludowa kultura razantnje pozhubjuje, a zo ma so, jeli chce so spěšnej asimilaciji zadźěwać, chóro-towarstwowe hibanje na wsy organizować, kotrehož repertoire měješe tež, pozdźišo jenož, serbski a słowjanski być. Hižo w lěće 1895 zwěsći recensent jubilejneho spěwanskeho swjedźenja: „... lětsa je tomu 50 lět, zo Zejler a Kocor so zjednoćištaj, ze spěwom mortwych budźić. Kajke je położenje nětko? My smy přeswědčeni, zo je tež dźensa hišće prěni nadawk spěwanskich swjedźenjow, narodnu mysl budźić.“[69] A Jan Bryl podawa podobne hódnoćenje w swojej recensiji serbskeho koncerta dnja 25. nowembra 1925: „Sserbski spěw je nasch narod sbudźił se ßmjertneho spara. Se ßerbskimi konzertami je nasche Sserbstwo ßo wubudźiło k nowemu ródnemu žiwjenju ... Sserbow wotucźenje, ßerbske wubudźenje narodneje myßle se ßerbskim spěwom, se ßerbskimi konzertami wobßahuje wotrěsk historije poßlednich wóßom lětdźeßatkow ßerbskeho naroda. A nětko, hdyž mamy tutón wubudźeny, wotucźeny ßerbski lud s najmjeńscha w naschej Hornjej Łužizy, je ßo ßerbska duscha jewiła w narodnych ßerbskich towarstwach, woßebje tych, kiž spěw a hudźbu pěstuja. S duschu spěwarskich towarstwow pak ßu jich hudźbni nawjednizy, jich dirigentojo a to ßu swjetscheho dźěla naschi dobri ßerbscy wucžerjo, kotsiž ßo s njeßebicźnej luboscźu a woporniwej prózu njedźaknemu dźěłu poßwjecźa, s kotrehož maju jenož wjele njelubosnoscźow a wobcźežnoscźow snjescź a cźerpjecź. Ale woni to cžinja rady, dokelž dźe wo naschu ßerbsku duschu!“[70] Pawoł Krječmar 1936 hišće doda: „Prěnje koncerty, kiž naši prjedownicy zarjadowachu, służachu zjednoćenju serbskeho luda do organizačneje formy – dźensniše koncerty su so wurostłe jako manifestacije wuraza žiwjeńskeje wole našeho ludu.“[71] Spěwanske swjedźenje buchu wumělski wuraz serbskeje kulturneje emancipacije – dožiwjomne a dowidźomne za mnóstwo serbskich ludźi wšěch worštow kaž tež za Němcow a druhich hosći. Tu so dokumentowachu žiwjenska wola, duchowna a wumělska kreatiwnosć, nimo toho literarne kmanosće, hudźba, hudźbne a interpretatoriske wumělstwo małeho naroda, organizatoriska kmanosć, lóšt k modernemu swjedźenjowanju a demonstrowanju narodnosće a kulturno-politiskich žadanjow.

W historiskim přirunowanju wjedu serbscy komponisća hišće takrjec staru tradiciju lokalnje wobmjezowanych hudźbnych centrow dale. Wo to mějachu so hač do kónca 18. lětstotka přistajeni starać, wosebje cyrkwinscy a měšćanscy hudźbnicy. We woteběracej měrje přitrjechi to hišće hač dosrjedź 19. lětstotka. Nimo hudźbneho wobrubjenja dyrbjachu pak Serbja hišće trěbnu hudźbu stworić. Wosebje Kocor a Pilk tworještaj pod tajkimi wuměnjenjemi, widźo stajnje před sobu wukonjacych a recipientow, za kotrychž pisachu. Jenički rozdźěl k prjedawšim lokalnym komponistam bě, zo njetworjachu za někajke město, wosadu abo knjeza, ale zo służeše jich próca „serbskemu narodej“.

---

[69] Łužan, Jubilejny serbski spěwarski swjedźeń w Budyšinje 2. okt. 1895, w: Łužica 14 (1895) čo. 11

[70] Jan Serbin, Wulki serbski koncert w „Krónje“ w Budyšinje, w: Serbske Nowiny 84 (1925) čo. 278

[71] Pawoł Krječmar, 91 lět serbskich koncertow, w: Serbske Nowiny 95 (1936) čo. 274

Zwoprědka pokaza so demonstratiwny politisko-emancipatoriski charakter spěwanskich swjedźenjow w zestawje programow, wosebje prěnich tšoch swjedźenjow. Někak třećinu spěwow tworjachu tak mjenowane „wótčinske spěwy".[72] Ale też kóždy dalši serbski spěwanski swjedźeń bě po horjeka citowanym wuprajenju „wopokazmo". Swój demonstratiwny wjeršk docpě Kocor ze 4. spěwanskim swjedźenjom, mjenujcy ze „Serbskim kwasom". Tu nimamy jenož hudźbno-dramaturgiski přełam dotalneho čisłoweho programa, ale też přeswědčacy wumělski cyłk za politisko-narodnu twórbu – „narodny oratorij". Tu njeje jenož mjeno „Serb", „serbstwo" a „narodny" politiski program, ale cyły „kwas" je předstajenje „žiwjenskeho wobraza" emancipowaceho so naroda, w kotrymž so na mnohich městnach stajnje zaso na nadobnosć, hordosć a jónkrótnosć „serbskeho naroda" pokazuje.[73] Serbske spěwanske swjedźenje 19. lětstotka běchu (nimo přiběraceho wumělskeho naroka) stajnje też narodne demonstracije a demonstracije žiwjenskeje wole, ale też manifestacije za Serbow samych. Hakle w 20. lětstotku wotměwachu so też druhe formy „demonstraciskich" swjedźenjow.

Cyłkownje hodźi so zjimać:

1. Serbska ludohudźbna kultura bě wokoło 1845 we wjetšinje wšěch ewangelskich wosadow wokoło Budyšina hižo dlěje wotemrěta.
2. Pišćele běchu hižo do 1800 skoro do wšitkich cyrkwjow ewangelskich serbskich wosadow wokoło Budyšina zatwarjene.
3. Pozawnowe chóry buchu wot lěta 1817 w přiběracej měrje w ewangelskich wosadach wokoło Budyšina zawjedźene. Wone służachu wosebje wobrubjenju božich służbow. Wot kónca štyrcetych lět pak přewzachu wone też dale a bóle hudźbne wobrubjenje wjesnych swjatočnosćow (na př. šulskich swjedźenjow).
4. Wokoło Budyšina wotměwachu so w přiběracej měrje wot kónca druheho lětdźesatka 19. lětstotka sem lětnje koncerty w zahrodach wjesnych korčmow.
5. Po prěnich serbskich spěwanskich swjedźenjach założichu so we wšelakich serbskich ewangelskich wosadach cyrkwinske chóry, nawjedowane wot tamnišich wučerjow. W jednotliwych padach pak też hižo do prěnjeho spěwanskeho swjedźenja chóry božu służbu wobrubjachu.
6. Z toho njewujasni so jenož wulki wothłós na serbski spěwanski swjedźeń w serbskim wjesnym ludźe wokoło Budyšina, ale też přiwzaće tuteje noweje serbskeje, wosebje spěwneje kultury jako swojeje „narodneje". Politiski aspekt wujewi a dokumentuje so wosebje we woblubowanych „wótčinskich spěwach", kotrež so najspěšnišo w ludźe rozšěrjachu. Jako najwažnišej a najwoblubowanišej so w rozprawach stajnje zaso mjenujetej „Hišće Serbstwo njezhubjene" a „Naše Serbstwo z procha stawa".
7. „Serbstwo" stanje so ze synonymom noweho duchowno-kulturneho, zdźěla też politiskeho hibanja.

---

[72] Přir. M. Šołta, Spěwanske swjedźenje – budźerki narodneho wědomja, w: Rozhlad 41 (1991) čo. 11

[73] Hlej też M. Šołta, programowy zešiwk za „Serbski kwas", Budyšin 1997, a booklet za CD samsneje twórby